

Błażej Pasiut

ZAPOBIEGANIE PRZEMOCY PRZEZ MEDIACJĘ

Prevention of Violence Through Mediation

Current article refers to the issue of the use of mediation as tool for prevention of violence in interpersonal relationships. The article presents use of mediation in situations with the thread of violence, both in the light of legal regulations and psychological aspects, based on theoretical knowledge and experience in the application of the method. The author points out that in the situations with the thread of violence mediation may be effective, assuming appropriate qualification and experience of mediator and appropriate approach. Furthermore, mediation may even be a landmark event, actuating a process of healing in the relationship or even preventing potential violence.

Key words: mediation, violence, conflict

W niniejszym opracowaniu przedstawiona zostanie problematyka mediacji w kontekście zapobiegania przemocy. Przyjęta perspektywa opisu powyższego zagadnienia pozwala na refleksję nad możliwościami zastosowania działań mediacyjnych w różnego rodzaju konfliktach, z uwzględnieniem oddziaływań profilaktyczno-edukacyjnych tej metody pracy z konfliktem. Szczególną uwagę, z uwagi na doświadczenia praktyczne w prowadzeniu mediacji, a także zainteresowania naukowe, autor zwrócił na możliwości zapobiegania przemocy przez mediację w środowisku szkolnym oraz w konfliktach rodzinnych. Jedynie zasygnalizowany jest natomiast, w kilku odniesieniach, wątek zastosowania mediacji

w postępowaniu karnym oraz z udziałem nieletniego sprawcy czynu karalnego, ponieważ rzetelna analiza zagadnienia zastosowania mediacji w tych rodzajach spraw, w których mogą pojawiać się wątki przemocy, wymaga odrębnego opracowania, ze szczególnym uwzględnieniem relacji między stronami, jaka pojawia się w tego typu sprawach. W artykule zostanie przedstawione postępowanie mediacyjne i jego zastosowanie w kontekście pracy nad przemocą i jako metody zapobiegającej przemocy, zarówno w świetle regulacji prawnych, jak i aspektów psychologicznych, w oparciu o dotychczasową wiedzę teoretyczną i doświadczenia w stosowaniu tej metody.

Autor wskazuje, że przy odpowiednim procesie kwalifikacji konfliktu do postępowania mediacyjnego, profesjonalnym przygotowaniu mediatora i właściwym, zgodnym z przyjętym modelem prowadzeniu mediacji w sytuacjach, gdzie pojawiają się wątki przemocy, może ona być skuteczną metodą, wręcz wydarzeniem przełomowym, uruchamiającym proces naprawczy w danej relacji lub zapobiec wystąpieniu zjawiska przemocy w powstałym konflikcie.

Wprowadzenie

Problem zastosowania działań mediacyjnych w sytuacjach pracy z przemocą¹ staje się, w obliczu narastającego problemu coraz powszechniejszych aktów przemocy we współczesnym społeczeństwie, istotnym wątkiem w tworzeniu rozwiązań pozwalających zapobiegać temu zjawisku i podejmować skuteczne działania naprawcze, zarówno wobec ofiar, jak i sprawców przemocy. Wykorzystywanie mediacji jako sposobu zapobiegania przemocy jest często dyskutowaną kwestią, zarówno w środowisku praktyków mediacji, jak i osób zajmujących się koncyliacyjnymi metodami rozwiązywania konfliktów od strony rozważań teoretycznych. Obok innych form pracy z przemocą, takich jak interwencja kryzysowa, poradnictwo, terapia, rozwiązania o charakterze arbitrażowym, mediacja staje się wielofunkcyjnym narzędziem o bardzo szerokim zastosowaniu. Założenia tej metody, elastyczność procedury oraz uniwersalność stosowanych technik czynią z mediacji wyjątkową metodę pracy z konfliktem, która może funkcjonować zarówno jako autonomiczny proces pomocy jak i komplementarna, do wymienionych powyżej, metoda pomocy osobom zaangażowanym w przemoc. Umieszczenie mediacji w szerokim systemie zapobiegania przemocy i walki z jej skutkami, umożliwia uzyskanie kompleksowej opieki w trudnych sytuacjach problemowych i konfliktowych oraz pozwala na uwzględnienie prawnych, etycznych, emocjonalnych i praktycznych aspektów sporu, zabezpieczając tym samym potrzeby zarówno stron dotkniętych przemocą, jak i potrzeby

¹ Autor podejmując problematykę zastosowania mediacji w sytuacjach przemocy, nie porusza szerzej tematu definiowania pojęcia przemocy, a odwołuje się – z racji jego funkcjonalności w prezentowanym temacie – do ujęcia I. Pospiszyl, w którym definiuje ona przemoc jako „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji” (I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 14).

i interesy całego społeczeństwa. Mierząc się z problematyką wpisania mediacji w instrumentarium pracy z przemocą należy pamiętać, że specyficzna sytuacja zarówno osób dotkniętych przemocą, jak i sama psychologiczna specyfika zjawiska przemocy, nakładają na procedurę mediacji i samego mediatora pewne ograniczenia i obowiązki. Niewątpliwie nie każda sytuacja konfliktu, w której występuje przemoc, będzie kwalifikowała się do traktowania jej przy pomocy mediacji, a jeśli, pomimo obecności aktów przemocy, zostanie podjęta próba szukania rozwiązania sytuacji, mediator musi wykazać się odpowiednimi kompetencjami i doświadczeniem, umożliwiającymi zastosowanie tej formy rozwiązywania konfliktów w takiej sytuacji. Dokonując przeglądu literatury dotyczącej idei i procedury mediacji, można spotkać argumenty zarówno za, jak i przeciw stosowaniu jej w sytuacjach przemocy. Wielu mediatorów wręcz kategorycznie stwierdza, że przemoc w jakiejkolwiek postaci wyklucza prowadzenie mediacji. Praktyka jednak wskazuje, że w wielu przypadkach zwłaszcza konfliktów rodzinnych, które trafiają do mediacji, przewija się wątek przemocy i pomimo tego sprawnie prowadzone postępowanie umożliwia stronom przynajmniej częściowe rozwiązanie swoich problemów. Odnosząc się do stanowiska J. Waluk, że w mediacji najważniejsze jest spotkanie dwóch stron i fakt rozmowy², można pytać o sensowność zastosowywania mediacji w zapobieganiu przemocy zastąpić refleksją, w jakich konkretnie przypadkach i jakich warunkach, mediacja może mieć miejsce, aby być pomocna w radzeniu sobie z tym problemem. Dwoma obszarami, w których nader często występującym konfliktom towarzyszy przemoc, jest środowisko rodziny oraz środowisko szkolne. O ile problem zastosowania mediacji w przypadkach konfliktów rodzinnych doczekał się w literaturze licznych opracowań, o tyle mediacja w środowisku szkolnym jako narzędzie pracy z przemocą i zapobiegania jej, jest nadal tematem słabo rozpoznanym lub wręcz niedocenianym przez praktyków i środowisko naukowe. Warto zatem, odwołując się zarówno do wiedzy teoretycznej, jak i wiedzy płynącej z doświadczeń mediacyjnych, dokonać refleksji odnośnie sensu i możliwości zastosowania mediacji w skutecznym zapobieganiu przemocy.

Mediacja – idea, rodzaje

Mediacja jako specyficzna forma rozwiązywania konfliktów znajduje coraz szersze uznanie w gronie osób zawodowo zajmujących się pracą z konfliktem³,

² W mediacji jednak najważniejsze jest, aby ludzie zachcieli ze sobą rozmawiać, a nie to, z jaką sprawą mamy do czynienia. Mediator nie jest sędzią, nie jest dla niego ważna ocena, kto w danym konflikcie zawinił. Ważna jest rozmowa między stronami, ich odczucia, emocje, ich umiejętności spojrzenia w przyszłość i zastanowienia się, co dla przyszłości jest najważniejsze. Zob.: J. Waluk, *Mediacja i sprawiedliwość naprawcza w Polsce. Doświadczenia Polskiego Centrum Mediacji*, [w:] *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*, red. S.L. Stadniczek, Opole 2006, s. 80.

³ H. Przybyła-Basista, *Akceptacja mediacji jako formy rozwiązywania konfliktów rodzinnych*, „Chocwanna” 2011, t. 2 (37), [Psychologia a prawo. Płaszczyzny teoretyczne i aplikacyjne (związki i różnice), red. J.M. Stanik], s. 253.

a także dzięki licznym kampaniom informacyjnym prowadzonym zarówno przez Ministerstwo Sprawiedliwości⁴, jak i organizacje propagujące mediacje, zaistniała w świadomości społecznej i jest coraz częściej wykorzystywana w różnego rodzaju sporach. Mediacja jest metodą pośredniczenia w sporze, w celu pomocy osobom będącym w konflikcie, aby osiągnęły wspólne porozumienie⁵. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że mediacja jako metoda bardzo elastyczna i pojemna w swojej formie, jest trudna do jednoznacznego zdefiniowania⁶. Istotnym czynnikiem, pozwalającym lepiej zdefiniować, doprecyzować istotę mediacji, jest rola mediatora. Jest on osobą niezaangażowaną w konflikt, neutralną, niebędącą w relacji z żadną ze stron konfliktu, bezstronną, obdarzoną przez strony zaufaniem i dopuszczoną przez nie do pośredniczenia w sporze, czyli akceptowalną. Zadaniem mediatora jest rozpoznanie problemu, ułatwianie komunikacji, dostarczenie technik umożliwiających rozwiązywanie sporu, organizowanie sesji (spotkań), edukacja, wskazywanie stronom źródeł informacji, inicjowanie rozmów i sprawdzanie realności propozycji rozwiązań, podejmując próbę zakreslenia szerokości pojęcia mediacji, wskazuje na fakt występowania pojęć bliskoznacznych, takich jak koncyliacja, rozjemstwo, postępowanie pojednawcze czy ugodowe. Dokonując zatem syntezy wielu ujęć pojęcia mediacji, można określić ten rodzaj postępowania jako interwencję neutralnej osoby trzeciej, niebędącej stroną konfliktu w negocjacje między jednostkami lub grupami będącymi w konflikcie w celu doprowadzenia do ugodowego załatwienia sporu⁷. Mediacja definiowana jest często jako proces nieformalny i poufny. Oznacza to, jak to zostało wcześniej zasygnalizowane, że nie jest metodą w każdym wypadku sformalizowaną. Determinowana jest kulturą, religią, filozofią, ulega modyfikacji w zależności od rodzaju sporów i choć, zwłaszcza w systemie sądów powszechnych i administracji publicznej, nadaje się jej pewne ramy w postaci uregulowań w aktach normatywnych, w samym zastosowaniu przyjmuje różne modele. Kolejną kwestią, którą warto w kontekście definiowania postępowania mediacyjnego poruszyć, są cele i funkcje mediacji. Od tego, jaki wybierze się model mediacji, będzie zależało, co stanie się celem postępowania mediacyjnego i jakie funkcje zostaną przypisane

⁴ W listopadzie 2009 r. został powołany do życia w Ministerstwie Sprawiedliwości Departament Praw Człowieka, 1 kwietnia 2010 r. metody ADR (*alternative dispute resolution*), w tym mediacja przeszły do kompetencji tegoż Departamentu (obecnie Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka) [za: www.ms.pl/dzialalnosc/mediacje/dzialania-ministerstwa-sprawiedliwosci-w-przedmiocie-mediacji].

⁵ Ch.W. Moore, *Mediacje – praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2009; J.A. Wall, T.C. Dunne, *Mediation Research: a Current Review*, „Negotiation Journal”, April 2012, s. 217–244.

⁶ Mediacja jako fenomen społeczny i szczególnie rodzaj działalności człowieka nie daje się jednak łączyć w ramy definicyjne. Zob.: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2009, s. 15.

⁷ Używając sformułowania „ugodowe załatwienie sporu” należy uwzględnić dwa cele, jakie stawia się przed mediacją. Postępowanie to może służyć zarówno do rozwiązywania już zaistniałych sporów, jak i poprzez oddziaływanie edukacyjne (nadawanie rozmowom odpowiednich ram, służących do porządkowania tematów i ustalania sposobu prowadzenia dyskusji), może stać się formą zapobiegania przyszłym konfliktom i wykształcać u uczestników kompetencje potrzebne do efektywnego radzenia sobie z nimi.

tej procedurze. Niewątpliwie podstawowym celem mediacji jest osiągnięcie porozumienia między stronami konfliktu. Idealną sytuacją jest taka, gdy, na skutek wdrożenia procedury mediacji, strony samodzielnie znajdują rozwiązanie godzące ich interesy i przynoszące satysfakcjonujące rozwiązanie w równym stopniu dla każdej ze stron. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że mediacja jako specyficzny „proces ludzki”, ma zwrócić szczególną uwagę na relacje między osobami i być szansą do pracy nad poprawą komunikacji w sytuacji konfliktu⁸. Mediacja zatem staje się okazją do spotkania skonfliktowanych stron w bezpiecznych warunkach, na neutralnym gruncie, gdzie ludzie przy pomocy mediatora uczą się ze sobą rozmawiać i na nowo budują więzi potrzebne do wypracowania porozumienia. Stawiając przed mediacją powyższe zadania, można uznać ją za jedną z podstawowych form realizacji idei sprawiedliwości naprawczej (*restorative justice*). Podstawą tej idei jest w dążeniu do naprawienia wyrządzonej krzywdy lub popełnionego przestępstwa zaangażowanie wszystkich stron uwikłanych w dane zdarzenie.

Podjęmowane w ramach postępowania mediacyjnego działania koncentrują się na odczuciach, emocjach, potrzebach osoby poszkodowanej oraz na przyjęciu odpowiedzialności przez sprawcę. Ten sposób pracy z sytuacją trudną, kryzysową zarówno dla jednej, jak i drugiej strony zdarzenia, jest przeciwwagą do sytuacji, w której ofiara odgrywa rolę drugoplanową, stając się jedynie „nośnikiem materiału dowodowego”, a państwo i prawnicy „zawłaszczając konflikt”⁹ koncentrują się na sprawcy i fakcie ukarania, pomijając szerszy kontekst psychologiczny i społeczny zaistniałego zdarzenia. Istotną zatem funkcją oddziaływania mediacyjnego na każdą ze stron postępowania, na co warto zwrócić szczególną uwagę w kontekście zapobiegania przemocy, jest upodmiotowienie stron konfliktu, tak ważne w uruchomieniu procesu naprawczego w sytuacji zachowań przemocowych.

Rozważając zastosowanie mediacji w sytuacjach, w których pojawia się przemoc, szczególny nacisk należy położyć na trafny dobór rodzaju postępowania mediacyjnego. Jak zostało wcześniej zaznaczone, mediacja nie jest jednolitą procedurą, sztywno ograniczoną zasadami, lecz w znacznej mierze jej postać zależy od wielu czynników, jak chociażby rodzaj konfliktu, jego kontekst, normy kulturowe itp. Do podstawowych rodzajów mediacji, wyrosłych na gruncie doświadczeń konfliktów rozgrywających się w Ameryce Północnej, Australii oraz w krajach europejskich, zalicza się mediację facylitatywną, ewaluatywną, opartą na interesach stron, mediację transformatywną, narratywną oraz humanistyczną. Podstawowym czynnikiem różnicującym te rodzaje mediacji jest rola, jaką pełni

⁸ O sukcesie w mediacji można mówić już w momencie, kiedy strony zdecydują się na tę metodę szukania porozumienia w konflikcie, kiedy uznają, że mediacja jest odpowiednim środkiem do pracy z konfliktem. Zob.: H. Przybyła-Basista, *op. cit.*

⁹ N. Christie, *Conflicts as Property*, [w:] *W kręgu kryminologii romantycznej*, red. M. Fajst, M. Platek, Warszawa 2004, s. 174 i nast.

mediator, w niej rodzaj i stopień ingerencji w konflikt, a co za tym idzie, metody oddziaływania mediatora w stosunku do stron konfliktu.

Podstawowe modele mediacji, zdefiniowane przez L. Riskina¹⁰, wyraźnie różnicują dwa sposoby oddziaływania mediacyjnego. W mediacji facylitatywnej (*facilitative mediation*) nazywanej klasyczną, której zadaniem jest wspomaganie stron w dojściu do ugody, podstawą szukania rozwiązania jest wykorzystywanie kreatywnych rozwiązań generowanych przez strony konfliktu. Model ten zakłada, że same strony konfliktu w oparciu o posiadaną wiedzę, odczuwane emocje i znajomość relacji, są w stanie wygenerować właściwe rozwiązanie, a mediator, czuwając aktywnie nad przebiegiem mediacji, stymuluje strony, poprzez stosowanie narzędzi aktywnego słuchania, do odkrywania i wypracowania satysfakcjonującego rozwiązania. W drugim rodzaju postępowania – mediacji ewaluatywnej (*evaluative mediation*), mediatorowi przypisuje się nie tylko rolę kontrolującego proces między stronami, ale powierza się mu zadania polegające na pomocy stronom w ocenie słabych i mocnych aspektów ich przypadku, rozeznaniu sytuacji prawnej, dopuszcza możliwość podsuwania propozycji rozwiązań i przewidywania potencjalnych rozstrzygnięć sądu. W tym rodzaju mediacji mediator występuje nie tylko w roli specjalisty od rozwiązywania konfliktów, ale również jako ekspert w określonej dziedzinie, której dotyczy konflikt. Pomimo wielu zastrzeżeń w odniesieniu do modelu mediacji ewaluatywnej¹¹, w kontekście występowania przemocy w konflikcie objętym procedurą mediacji, szczególnie przydatnym wydaje się właśnie ten model mediacji, w której mediator powinien w sposób profesjonalny ocenić, jak fakt występowania przemocy może wpłynąć na sam proces mediacji i jak przez wdrożoną procedurę mediacyjną może zostać przepracowany.

Kolejne dwa rodzaje mediacji, to mediacja oparta na interesach stron oraz mediacja transformatywna. Określenie mediacji opartej na interesach stron lub koncentrującej się na rozwiązaniu sporu, znajduje swój początek w sformułowaniu użytym przez R. Fishera i W. Ury'ego w opracowaniu „Dochodząc do tak. Negocjowanie bez poddawania się”¹². W opisaney przez autorów strategii negocjacyjnej opartej na interesach stron, typu *win-win*, strony współpracują ze sobą w celu osiągnięcia optymalnego rozwiązania, a efektem tej współpracy jest poczucie wygrania wspólne dla stron konfliktu. Ta strategia negocjacyjna ma cztery podstawowe założenia: oddzielenie ludzi od problemu – nieprzenoszenie negatywnych emocji wywołanych problemem na jego uczestników, koncentracja na interesach, a nie na stanowiskach – pozycjach, poszukiwanie i tworzenie wielu opcji rozwiązania, czyli aktywne włączenie się w rozwiązanie konfliktu oraz oparcie rozwiązania o obiektywne kryteria oceny jakości przyjętego rozwiązania.

¹⁰ L. Riskin, *Understanding Mediator's Orientations, Strategies and Techniques: A Grid For the Perplexed*, „Harvard Negotiation Law Review” 1996, Vol. 1, s. 32.

¹¹ K. Kovach, L.P. Love, *Evaluative Mediation is an Oxymoron*, „Alternatives” 1994, Vol. 14, No. 31.

¹² R. Fisher, W. Ury, *Dochodząc do tak. Negocjowanie bez poddawania się*, Warszawa 2000.

Takiej podjęcie do poszukiwania rozwiązania sporu ma charakter integracyjny. Modelem przeciwnym do powyższego jest model określony pojęciem mediacji transformatywnej¹³. Zgodnie z założeniami tego modelu, celem mediacji jest zmiana charakteru relacji wynikającej z konfliktu i niekoniecznie rozwiązanie konkretnego sporu. Kluczowymi pojęciami w tym rodzaju mediacji jest „wzmocnienie” stron, oznaczające odbudowanie poczucia własnej wartości i siły oraz wypracowanie przekonania o możliwości poradzenia sobie z własnymi problemami życiowymi, a także wzajemne „uznanie”, przez co autorzy określają zdolność i możliwość stron do wzajemnego rozumienia swoich sytuacji, empatyczne odczuwanie i wyjście poza własną perspektywę rozgrywanego sporu. Istotnym zatem wątkiem w mediacji transformatywnej, w przypadku mediacji jako metody pracy z przemocą i/lub zapobiegania jej, będzie taki sposób pracy mediatora, aby umożliwić stronom moralny rozwój oraz pozwolić na zmianę podejścia (nastawienia) do problemów swoich oraz drugiej strony. Ten sposób pracy mediatora ma uwrażliwić osoby zaangażowane w konflikt na potrzebę zrozumienia partnera w sporze, wykształcić umiejętność spojrzenia na konflikt z różnych perspektyw oraz ułatwić zmianę nastawienia do sytuacji.

Kolejny rodzaj mediacji – mediacja narratywna¹⁴ (*narrative mediation*) odwołuje się do kompetencji językowych. Wyszczególnienie tego rodzaju mediacji oparto na założeniu, że znaczna część konfliktów jest wynikiem użycia określonego języka, przy równoczesnym braku faktycznych sytuacji generujących konflikt. W mediacji narratywnej ważniejsze od samego konfliktu, w perspektywie obiektywnych zdarzeń, faktów, dowodów, są historie opowiadane przez strony i kryjące się w nich stanowiska, uczucia, oczekiwania i deklaracje. Uwzględniając zatem specyficzne ujęcie konfliktu w prezentowanym podejściu mediacyjnym, celem mediacji będzie ułatwienie stronom stworzenia nowej narracji odnośnie do konfliktu (zbudowanie nowej opowieści), która umożliwi przededefiniowanie ról, usprawni komunikację, poprawi relację, przyczyni się do podniesienia kompetencji językowych i wyposaży w kompetencje ułatwiające rozwiązywanie także przyszłych sporów. Model ten wydaje się szczególnie przydatny w pracy mediacyjnej z osobami młodymi (wymagającymi kształtowania kompetencji społecznych) oraz w przypadku tych konfliktów, gdzie relacje są bardzo głębokie, strony silnie wzajemnie zaangażowane oraz istnieje szansa lub ryzyko trwania danej relacji w dłuższej perspektywie czasowej (np. konflikty rodzinne). Tak więc model ten, w przypadku działań mających na celu zapobieganie przemocy poprzez kształtowanie kompetencji osobistych i społecznych, szczególnie w konfliktach szkolnych i rodzinnych znajdzie swoje zastosowanie.

¹³ R.A. Baruch Bush, J.P. Fogler, *The Promise of Mediation. Responding to Conflict Through Empowerment and Recognition*, San Francisco 1994, s. 31.

¹⁴ Twórcami mediacji narratywnej są J. Winslade, G. Monk. Zob.: J. Winslade, G. Monk, *Narrative Mediation: A New Approach to Conflict Resolution*, San Francisco 2000.

Innym rodzajem mediacji mogącym być szczególnie przydatnym w przypadku, gdzie w relacji pojawiają się wątki przemocy, jest mediacja humanistyczna (*humanistic mediation*). Biorąc pod uwagę fakt, że sporów, w których występuje duże nasilenie negatywnych emocji, wzajemny brak szacunku, uprzedzenia oraz zachowania odwetowe, tak charakterystyczne dla sytuacji występowania przemocy, nie da się rozwiązać bez rzetelnego przepracowania silnych emocji, mediacja humanistyczna poprzez swoją specyfikę daje taką możliwość. Podstawą mediacji humanistycznej jest dialog. Jest on możliwy dzięki uzyskaniu przez strony sporu poczucia bezpieczeństwa w kontakcie z mediatorem i procedurą mediacji. Mediacja ta daje zatem możliwość naprawy relacji powodując, że osoby zaangażowane w konflikt stają się silniejsze, spokojniejsze, są pewne siebie i bardziej świadome, a także bardziej uważne i otwarte w analizie konfliktu z perspektywy partnera¹⁵. Poprzez ten specyficzny kontakt pomiędzy stroną mediacji a mediatorem, charakteryzujący się zaufaniem i poczuciem bezpieczeństwa, mediacja staje się szansą na głęboki dialog i naprawę relacji. Ten model mediacji, wywodzący się z humanistycznego modelu terapii, zwracając uwagę na szczególne znaczenie relacji pomiędzy mediatorem a stroną mediacji, skłania do refleksji nad tym, jakie kompetencje i cechy powinien posiadać mediator, aby przeprowadzić mediację w sposób efektywny i przede wszystkim bezpieczny dla stron.

Zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w przepisach regulujących od strony formalno-prawnej procedurę mediacyjną, wskazany został szereg umiejętności potrzebnych do właściwego pełnienia wyżej opisanych ról, jakich podejmuje się mediator w kontakcie ze stronami. Literatura przedmiotu¹⁶ wskazuje na takie kompetencje, jak: kompetencje w zakresie komunikacji interpersonalnej, a w nich umiejętność słuchania, nawiązywania kontaktu, budowania zaufania, parafrazowania; kompetencje w zakresie inteligencji emocjonalnej – radzenie sobie ze złością, empatia, dystansowanie się od emocji, pracy z samooceną, budowanie zaufania; kompetencje w zakresie pracy w relacji – zarządzanie kompetencjami stron, wyrównywanie sił, przełamywanie impasów oraz wiele innych, w tym również umiejętności proceduralne takie, jak zarządzanie czasem, informacją, właściwe formułowanie dokumentów dotyczących całego postępowania mediacyjnego. Odzwierciedlenie powyższych wskazań specjalistów co do tego, jakimi kompetencjami powinien wykazać się mediator, odnaleźć można w regulacjach prawnych dotyczących standardów szkoleń umożliwiających prowadzenie mediacji oraz podstawowych wymogów wobec osób ubiegających się o uzyskanie prawa do prowadzenia postępowania mediacyjnego na zlecenie sądu¹⁷.

¹⁵ M.S. Umbreit, *Mediating Interpersonal Conflict*, West Concord 1995, s. 20.

¹⁶ J. Folberg, A. Taylor, *Mediation, A Comprehensive Guide to Resolving Conflict Without Litigation*, San Francisco 1984, s. 238–240; M.S. Herrman, N. Hollett, J. Gale, M. Foster, *Defining Mediator Knowledge and Skills*, „Negotiation Journal”, April 2001, s. 139–153.

¹⁷ Podstawą prawną w sprawie wymaganych kompetencji mediatorów jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 18 maja 2001 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich Na podstawie

Zalecenia zawarte we właściwych rozporządzeniach oraz innych dokumentach określających warunki dotyczące prowadzenia mediacji¹⁸, zostały w znacznym stopniu przeniesione na grunt mediacji umownych, czyli prowadzonych poza przepisami prawa proceduralnego.

Mediacja a przemoc – kwestie psychologiczne i prawne

Poprawna ocena przydatności mediacji i możliwości zastosowania jej jako metody pracy z konfliktem, w którym występuje przemoc, a także zastosowanie mediacji jako środka mogącego zapobiegać potencjalnemu wystąpieniu przemocy, wymaga analizy psychologicznego aspektu zjawiska przemocy. Odwołując się do definicji¹⁹ tego zjawiska w kontekście pracy z konfliktem w relacji dotkniętej przemocą, można określić przemoc jako intencjonalną agresję poprzez

art. 3a § 3 ustawy z 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. Nr 35, poz. 228, z 1992 r. Nr 24, poz. 101; z 1995 r. Nr 89, poz. 443; z 1998 r. Nr 106, poz. 668; z 1999 r. Nr 83, poz. 931 oraz z 2000 r. Nr 12, poz. 136 i Nr 91, poz. 1010). W załączniku określono standardy szkolenia mediatorów. W oparciu o ten dokument Społeczna Rada ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, uchwaliła 29 października 2007 r. Standardy szkolenia mediatorów. Określając zakres kompetencji mediatora należy zwrócić również uwagę na § 3.1. powyższego rozporządzenia oraz § 3. Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 13 czerwca 2003 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych Na podstawie art. 23a § 5 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.¹), w których zapisane zostały wymogi dotyczące osób mogących prowadzić mediacje w sprawach z nieletnich oraz karnych. Warto zaznaczyć, że w przypadku mediacji w pozostałych rodzajach spraw nie istnieją żadne normy czy wytyczne odnośnie do wymogów i kwalifikacji. W przypadku mediacji cywilnych ustawodawca wprowadzając procedurę mediacji, pozostawił stronom możliwość wyboru mediatora, które to strony powinny wskazać osobę mediatora w umowie o mediację (art. 183¹ § 3 k.p.c.). W przypadku spraw cywilnych ogółem, mediatorem może być osoba fizyczna mająca pełną zdolność do czynności prawnych, korzystająca w pełni z praw publicznych (art. 183² § 1 k.p.c.). Jedyne wykluczenie w przypadku spraw cywilnych odnosi się do osoby sędziego, z wyjątkiem sędziego w stanie spoczynku (art. 183² § 2 k.p.c.).

¹⁸ Poniżej wyszczególniono dokumenty określające międzynarodowe i polskie standardy dotyczące mediacji:

1. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z 21 maja 2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.U. UE L z 24 maja 2008 r.);

2. Rekomendacja Rec (2002) 10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie mediacji w sprawach cywilnych z 18 września 2002 r.;

3. Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich o mediacji w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679. posiedzeniu przedstawicieli Ministrów; Komentarz);

4. Rekomendacja Nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej; Memorandum wyjaśniające;

5. Europejski Kodeks Postępowania Mediatorów;

6. Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone 26 czerwca 2006 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości;

7. Kodeks Etyczny Mediatorów uchwalony w maju 2008 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości;

8. Standardy szkolenia mediatorów uchwalone 29 października 2007 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości.

¹⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2001, s. 259–266.

działania lub zaniechanie, która narusza dobra i prawa innej osoby, wywołując szkody fizyczne i psychiczne. Zjawisko to powstaje na gruncie braku równowagi sił między stronami przy przewadze sprawcy nad ofiarą. Pojawiająca się przewaga może dotyczyć m.in. zasobów ekonomicznych, siły psychicznej lub fizycznej oraz innych wielkości charakteryzujących daną relację. Zjawisko przemocy, poprzez fakt występowania owej asymetrii między stronami, często wywołuje u ofiary poczucie bezradności i lęku. Biorąc pod uwagę wspomniane konsekwencje psychologiczne w sytuacji wystąpienia przemocy lub zagrożenia nią, przed wdrożeniem procedury mediacyjnej należy zwrócić uwagę na stan emocjonalny stron, ich gotowość i otwartość na relację tego typu, a także zabezpieczyć interesy stron postępowania. Bardzo istotnym zadaniem stawianym przed mediatorem jest doprowadzenie do względnej symetrii między stronami postępowania, pamiętając, że w mediacji strony mają równe prawa, a mediator jest wobec nich bezstronny, wobec zaś przedmiotu sporu neutralny.

W mediacjach, w których pojawiają się wątki przemocy, szczególną uwagę należy zwrócić na możliwość wystąpienia u ofiar dotkniętych przemocą syndromu zwanego wyuczoną bezradnością²⁰. W tym stanie ofiara ogarnięta swego rodzaju „paraliżem emocjonalnym”, nie będzie zdolna do podjęcia próby obrony przed sprawcą, a tym samym nie będzie w stanie artykułować swoich potrzeb i zabiegać o nie prowadząc rozmowy²¹. Analizując sytuację ofiary w postępowaniu mediacyjnym, warto zwrócić uwagę na korzyści płynące z udziału w tej procedurze. Składająca się na istotę mediacji zasada równości względnie likwiduje stan przewagi sprawcy nad ofiarą. Ofiara staje się podmiotem postępowania, mając kontrolę nad przebiegiem procedury, artykułuje swoje oczekiwania, manifestuje potrzeby, angażuje się w ustanowienie rozwiązania i decyduje o ostatecznym kształcie przyjętych rozwiązań. Te wszystkie czynności ułatwiają ofierze odzyskać kontrolę nad otoczeniem, potrzebną do odbudowania poczucia bezpieczeństwa i pełnego funkcjonowania.

Uwzględniając zatem kondycję psychiczną osoby poszkodowanej można stwierdzić, że zaangażowanie w mediację może przynieść wiele korzyści, takich jak: możliwość bycia wysłuchanym, zrozumienia sytuacji, uzyskania szybkiego zadośćuczynienia, pozbycie się (przynajmniej częściowe) lęku przed sprawcą, przejęcie kontroli nad sytuacją, zrozumienie motywacji sprawcy, zdobycie wiedzy i doświadczenia, jak chronić się w przyszłości. Te wszystkie korzyści nie wykluczają jednak możliwości zagrożenia, że zastosowanie mediacji w nieodpo-

²⁰ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998, s. 57–58.

²¹ Fakt występowania tego syndromu skłania do zwrócenia szczególnej uwagi w momencie rozpoczęcia postępowania mediacyjnego na uwzględnienie jednej z podstawowych zasad: dobrowolności. Zasada ta daje stronom możliwość podjęcia decyzji o chęci uczestniczenia w mediacji, a także umożliwia im zrezygnowanie z rozmów na każdym etapie ich trwania. Można zatem założyć, że ofiara na skutek doznawanej presji psychicznej ze strony sprawcy, może mieć ograniczone zdolności umożliwiające pełne korzystanie z tego przywileju. Zadaniem zatem mediatora jest upewnienie się, czy ofiara nie ulega naciskom ze strony sprawcy, podejmując decyzje o uczestniczeniu w postępowaniu mediacyjnym.

wiednim przypadku lub w nieodpowiedni sposób może przyczynić się do narażenia ofiary na kolejne traumatyczne przeżycia. Pewnym rozwiązaniem ograniczającym przynajmniej w części negatywne konsekwencje dla ofiary, wynikające z ponownego kontaktu ze sprawcą w procesie mediacji, może być zastosowanie modelu mediacji pośredniej, w którym strony prowadzą ze sobą negocjacje za pośrednictwem mediatora, przekazującego stanowiska i propozycje stron na spotkaniach indywidualnych. Ten model mediacji nie uwzględnia jednak w stopniu pełnym wymiaru naprawczego w relacji między stronami konfliktu.

Mając na uwadze fakt, że głównym celem mediacji w przypadku spraw, w których występuje rola ofiary i sprawcy, jest wypracowanie zadośćuczynienia, analizując aspekty psychologiczne postępowania mediacyjnego, należy zwrócić również uwagę na skutki i korzyści w tym zakresie dla sprawcy. Udział sprawcy w postępowaniu mediacyjnym jest niewątpliwie szansą na jego zmianę. Współuczestniczenie w rozwiązaniu własnej sprawy, możliwość zrozumienia wyrządzonej krzywdy, przyjęcie odpowiedzialności za własne czyny i uruchomienie procesu naprawczego ułatwia uświadomienie sobie dotychczasowego złego postępowania i zainicjowanie procesu jego zmiany. W niektórych przypadkach mediacji między osobami pozostającymi pomimo konfliktu ze sobą w kontakcie, np. w kontekście funkcjonowania rodziny, ułatwia możliwość odbudowania relacji. Podejmując problematykę zastosowania mediacji w przypadkach konfliktów zagrożonych przemocą, należy przyjrzeć się, w jaki sposób kwestia ta, regulowana jest przez przepisy dotyczące mediacji. Niewątpliwie punktem wyjścia do zabezpieczenia interesów stron jest profesjonalne działanie mediatora.

Kwestia odpowiednich kwalifikacji decydujących o fachowości działania mediatora oraz cech wpływających na jego rzetelność tak, jak zostało to we wcześniejszych częściach opracowania zaznaczone, została wyraźnie zasygnalizowana zarówno w dokumentach międzynarodowych, krajowych, jak i literaturze przedmiotu. Powołując się na artykuł E. Bieńkowskiej²² można stwierdzić, że nie ma, zarówno wśród teoretyków, jak i praktyków mediacji, jednoznacznego stanowiska co do stosowania mediacji w sprawach, w których występuje przemoc. Autorka, analizując rozstrzygnięcia Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości²³, zwraca uwagę na fakt, że jednoznaczne wykluczanie mediacji w sytuacji występowania przemocy uniemożliwia ofierze skorzystanie z zalet tej metody. W przywołanym tekście, w odniesieniu do ram prawnych postępowania mediacyjnego, autorka wskazuje, że żaden dokument międzynarodowy nie zakazuje i nie nakazuje stosowania mediacji w sprawach o przemoc domową²⁴. Pewne wskazówki co do zastosowania mediacji w kontekście występowania przemocy zawarte są w Rekomendacji nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla

²² E. Bieńkowska, *Europejski Trybunał Sprawiedliwości o mediacji w sprawach przemocy w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 4, s. 65–72.

²³ *Ibidem*, s. 65.

²⁴ *Ibidem*, s. 68.

państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej z 21 stycznia 1998 r.²⁵ Rozważając problem zastosowania mediacji w sytuacji przemocy, można odnieść się do pkt. III ix Rekomendacji, w którym wskazano, że „mediator powinien zwrócić szczególną uwagę na ewentualne stosowanie przemocy w rodzinie w przeszłości i możliwość jej użycia w przyszłości, a także wpływ, jaki może to wywierać na stanowiska stron; powinien także rozważyć, czy mediacja w takich okolicznościach jest środkiem odpowiednim”. Ponieważ zapis ten może przyczyniać się, zwłaszcza u praktyków, do licznych rozterek, memorandum wyjaśniające zalecenie komentuje to słowami:

Wśród profesjonalistów mediacji panuje zgodna opinia, że mediatorzy powinni być wyczuleni na przemoc w rodzinie. Mediatorzy dbają w coraz większym stopniu o funkcjonowanie mechanizmów, które pozwalają stwierdzić występowanie przemocy w związku, zanim wyrażą zgodę na prowadzenie mediacji. Jeśli jedna strona żyje w strachu przed drugą, ich pozycje w dyskusji będą nierówne, mediator może zdecydować o przerwaniu procesu mediacji. Natomiast badania dowodzą, że mimo pojawienia się przemocy w związku w przeszłości, nie oznacza to automatycznie, że mediacja nie jest odpowiednim rozwiązaniem (teza 44)²⁶.

Biorąc zatem pod uwagę kwestie psychologiczne i prawne odnoszące się do zastosowania mediacji w sytuacjach, w których w konflikcie pojawia się przemoc, napotyka się wskazania kładące szczególny nacisk na prawidłowy proces diagnozy sytuacji pod kątem możliwości zastosowania tej procedury. Zarówno analiza psychologicznych aspektów zjawiska przemocy, jak i zapisy prawa (m.in. przytaczane rekomendacje), dają podstawę do korzystania z mediacji również w przypadkach występowania przemocy, uwrażliwiając równocześnie na potrzebę prowadzenia jej w sposób profesjonalny, z zapewnieniem bezpieczeństwa stronom zaangażowanym w konflikt.

Przemoc w rodzinie a mediacje

Rozpatrując możliwość zastosowania mediacji w przypadku konfliktów rodzinnych należy zauważyć, że przemoc jest wskaźnikiem dysfunkcji o szczególnym charakterze, ponieważ wskazuje na nierówność między małżonkami w zakresie siły, kontroli oraz podejmowania decyzji. Zjawisko przemocy w rodzinie jest niezwykle istotne dla praktyki mediacyjnej. Badania ośrodków mediacyjnych z USA wykazały, że w około 70% przypadków kierowanych do ośrodków mediacyjnych przez sądy rodzinne (dotyczących opieki i kontaktów) występuje przemoc. Zadaniem mediacji w konfliktach rodzinnych jest umożliwienie stronom przeprowadzenia rozmowy, zapewniając im poczucie bezpieczeństwa, spokój i uporządkowanie podejmowanych kwestii. Jako alternatywa postępo-

²⁵ *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 421 i nast.

²⁶ *Ibidem*, s.436.

wania sądowego o charakterze kontradyktoryjnym, daje stronom szansę na opowiedzenie swojej historii, podzielenie się emocjami, wypowiedzenie swoich odczuć, jest także szansą na wysłuchanie partnera. Ten sposób kształtowania relacji między stronami sporu pozwala lepiej zrozumieć jego istotę, dotrzeć do przyczyn i wypracować optymalne rozwiązania. W zestawieniu z mediacją postępowanie na drodze sądowej niejednokrotnie zamiast rozwiązywać konflikt, przyczynia się do jego eskalacji. Rekomendując mediację do rozwiązywania sporów rodzinnych, zwłaszcza w sytuacji przemocy domowej, należy jednak pamiętać, że to przede wszystkim od zgody (zbudowanej na gotowości psychicznej) ofiary powinno się uzależnić decyzję o zastosowaniu postępowania mediacyjnego. Decydując się na postępowanie mediacyjne w konflikcie rodzinnym, nie można negocjować porozumienia dotyczącego warunków przemocy. Nie można zatem mediuować kwestii samej przemocy, ponieważ takie działanie byłoby absurdalne samo w sobie. Wynika to również z faktu, że stosowanie przemocy nie zawsze jest uświadomione i niekoniecznie pozostaje w obszarze racjonalnych zobowiązań ze strony sprawcy.

Innymi problemami występującymi w przypadkach obecności przemocy w relacjach rodzinnych, które utrudniają zastosowanie mediacji lub wręcz uniemożliwiają i wymagają zastosowania innych metod pracy z przemocą, są: wypieranie przemocy ze świadomości członków rodziny, racjonalizowanie przyczyn, minimalizowanie skali, usprawiedliwianie sprawcy czy samoobwinianie ofiary²⁷.

Dokonując rozeznania, jakie przypadki będą kwalifikowały się do mediacji, należy rozważyć również poniższe argumenty, podnoszone w literaturze przedmiotu, przeciwko stosowaniu mediacji w sprawach, w których występuje przemoc, a należą do nich²⁸: nierówny status kobiet i mężczyzn, potencjalna możliwość wrażenia, że sprawca nie zostanie pociągnięty do odpowiedzialności za swoje działania, niebezpieczeństwo zrównania roli ofiary i sprawcy, problem zapewnienia bezpieczeństwa ofierze, ryzyko eskalacji przemocy, wywieranie presji przez sprawcę na ofiarę w celu wymuszenia ustępstw (sygnałizowany wcześniej problem zdolności samostanowienia ofiary przemocy oraz nadmierna gotowość do kompromisu). Należy również zastanowić się, czy odstąpienie od procedury mediacji gwarantuje, że wymienione zagrożenia nie pojawią się na drodze postępowania sądowego lub będą eskalowały w sytuacji, kiedy strony nie podejmą żadnych działań naprawczych. Uzasadniając sens zastosowania mediacji w przypadkach przemocy domowej, warto odnieść się również to istotnej wielkości, jaką jest satysfakcja stron biorących udział w postępowaniu.

²⁷ Na inny problem możliwy w postępowaniu mediacyjnym zwraca uwagę I. Pospiszyl, akcentując sprawę nadmiernego zaangażowania się przez stronę lub strony w proces naprawczy i chęć uratowania związku pomimo wysokich kosztów, w tym psychicznych. To tzw. efekt „psychologicznej pułapki”, zob.: I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 200.

²⁸ A. Vestal, *Domestic Violence and Mediation: Concerns and Recommendations*, May 2007, www.mediate.com/articles/vestala3.cfm.

M. Fuszara w prowadzonych badaniach dotyczących satysfakcji z postępowania sądowego (ocena sądów i innych instytucji biorących udział w postępowaniu) osób zaangażowanych w proces rozwodu z wątkiem przemocy, zwraca uwagę na szereg problemów akcentowanych przez strony²⁹. Należą do nich: usprawiedliwianie mężczyzn i trzymanie ich strony, niepodjęcie interwencji wobec braku dowodów, zasłanianie się prywatnością sporu i nakłanianie kobiety – ofiary przemocy – by sama załatwiła sprawę z mężem, odczucie poniżenia, stres, tworzenie poczucia winy, niemożność wypowiedzenia się, wysokie koszty udowodnienia wystąpienia przemocy itp. Nasuwa się zatem wniosek, że mediacja, przynajmniej w części podnoszonych problemów, wydaje się korzystną alternatywą do postępowania sądowego. Ważny jest również fakt, odnotowany przez badaczy poruszanej problematyki, że to mediatorzy mają lepsze przygotowanie teoretyczne i praktyczne do pracy z przemocą niż pracownicy sądów lub adwokaci. Podsumowując zatem zagadnienie zastosowania mediacji w konfliktach rodzinnych, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska przemocy domowej, należy wskazać, że całkowite zakazanie stosowania mediacji w takich okolicznościach nie jest jednoznacznie uzasadnione. Istotne jest zapewnienie bezpieczeństwa stronom przez zarówno instytucję kierującą (zlecającą lub sugerującą tę metodę) do mediacji, jak i samego mediatora podejmującego się prowadzenia postępowania.

Konflikt i przemoc w środowisku szkolnym a mediacje

Współczesne środowisko szkolne, tak w świetle doświadczeń jego uczestników, jak i obserwacji wielu badaczy, stawia przed nauczającymi i uczonymi trudne wyzwanie radzenia sobie z narastającą falą zachowań agresywnych i coraz to nowymi formami przemocy³⁰, w tym z różnego rodzaju formami cyberprzemocy³¹. Środowisko to, jako złożony system relacji międzyosobowych, skupiając tak często różne od siebie osobowości, temperamenty, osoby o różnych potrzebach, motywacjach i możliwościach, staje się w naturalny sposób miejscem licznych konfliktów interpersonalnych. Dominujące we społecznym pokoleniu tendencje do często niezdrowej rywalizacji utrudniają korzystanie z dobrodziejstw procesu integracji i wykształcają postawy pełne agresji, egoizmu i samotności³². Narastającym problemem obserwowanym na wszystkich

²⁹ M. Fuszara, *Rodzina w sądzie*, Warszawa 1994.

³⁰ W. Klaus, *Wykorzystanie sprawiedliwości naprawczej w zapobieganiu przemocy rówieśniczej w szkole*, [w:] *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 334.

³¹ Raport „Korzystanie z Internetu i zagrożenia online wśród młodzieży gimnazjalnej, przegląd dostępnych wyników badań stworzony przez Fundację Dzieci Niczyje w ramach projektu Szkoła bezpieczna w Sieci, współfinansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej”, 2013, s. 13, źródło: www.fdn.pl/badania.

³² D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 1997, s. 9.

szczeblach procesu edukacji jest znaczny deficyt kompetencji osobistych i społecznych u ludzi młodych. Sposobem na ograniczenie tego procesu degradacji kompetencyjnej tej części społeczeństwa może być położenie większego nacisku na świadome, celowe i systemowe kształcenie w zakresie kompetencji społecznych³³. Obszarem, w którym kompetencje te odgrywają istotną rolę, są rozliczne konflikty powstające i rozgrywane się w tym środowisku. Dotykają one relacji zarówno między samymi uczniami, jak i między uczniami a pracownikami szkoły (kadra nauczycielska i pozostały personel), a także między dorosłymi uczestnikami tego środowiska (nauczycielami, rodzicami, pozostałymi pracownikami). Najczęstszymi przyczynami pojawiających się konfliktów w środowisku szkolnym są: rywalizacja, problemy z nauką, niesatysfakcjonujące relacje z nauczycielami i rówieśnikami, problemy rodzinne lub mające swoje źródło w osobowości. Niektóre z nich zawierają w sobie elementy przemocy, ujawniając u uczestników różne formy agresji.

Uwzględniając prawidłowości rozwojowe tego okresu i wynikające z nich konsekwencje m.in. w postaci zachowań agresywnych, wśród determinantów tych zachowań wymienia się: chęć manipulowania innymi, chęć zwrócenia na siebie uwagi, potrzeba osiągnięcia mocnej pozycji w grupie rówieśniczej, brak wiary w siebie, lęk przed brakiem możliwości realizacji celów, chęć prezentacji własnej siły i wiedzy czy odreagowanie napięć³⁴. Fakt, że młodzi ludzie, funkcjonując w środowisku rówieśniczym, często walczą o swoją pozycję w grupie, powoduje, iż w dużej części powstających konfliktów strony przejawiają postawy mocno konfrontacyjne i dążą do siłowego rozwiązania sporu. Przyczynami takich postaw często są wspomniany wcześniej deficyt kompetencji społecznych, a także brak w środowisku szkolnym skutecznych form radzenia sobie z konfliktami. Dopełniając obraz poruszanej problematyki, należy zadać pytanie o rolę nauczyciela i szkoły, zarówno w kwestii doraźnego rozwiązywania konfliktów i radzenia sobie z przemocą, jak i kształtowania właściwych postaw u wychowanków. Nauczyciel w nurcie nowego myślenia pedagogicznego powinien przygotowywać młodych ludzi do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zachęcać do rozwoju i samorealizacji. Zatem rolą nauczyciela powinno być nie tylko przekazywanie wiedzy, ale organizowanie działań uczniów, aby poprzez proces doświadczania i refleksji kształtować w nich umiejętność samodzielnego radzenia sobie z trudnościami i bycia odpowiedzialnym za procesy zachodzące wokół niego, których jest zarówno sprawcą, jak i uczestnikiem³⁵.

Współczesny nauczyciel powinien posiadać szerokie kompetencje społeczne, cechować się wysoką inteligencją emocjonalną, którą „należy uważać, co czyni się dzisiaj bardzo rzadko, za ważną kompetencję edukacyjną nauczy-

³³ *Ibidem*.

³⁴ M. Kulesza, *Wpływ klimatu szkoły na przejawianie przez uczniów agresji i przemocy w szkole*, [w:] *Agresja w szkole*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Warszawa 2008, s. 73 i nast.

³⁵ M. Taraszkiewicz, *Efekt motyla, kapelusze i zmiany*, Warszawa 1997.

ciela”³⁶. Odpowiednie kompetencje oraz zaangażowanie nauczyciela w proces nauczania i wychowania są gwarantami bycia wiarygodnym w głoszonych przez siebie tezach, a co za tym idzie, podnoszą skuteczność procesu kształtowania postaw uczniów³⁷. Obowiązkiem zatem szkoły i samego nauczyciela, mając na względzie dobro wychowanków, jest poszukiwanie i tworzenie skutecznych modeli edukacyjnych, uwzględniających kształtowanie kompetencji społecznych. Jedną z metod umożliwiającą to działanie jest właśnie mediacja.

Pierwsze projekty mediacyjne w środowisku szkolnym prowadzone były w latach 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych³⁸. Doświadczenia wypływające z tych projektów pokazały, że poprzez kształtowanie umiejętności komunikacyjnych, kontrolę uczuć, pracę z emocjami i uczenie się strategii rozwiązywania konfliktów, można nie tylko ograniczyć przemoc w środowisku szkolnym, ale i wykształcić efektywne formy współpracy, budując pozytywną atmosferę w szkole³⁹. Poprzez wprowadzenie mediacji do środowiska szkolnego, zarówno nauczyciele, jak i uczniowie uczą się podczas treningów sposobów polubownego rozwiązywania sporów w oparciu o dialog i wzajemne poszanowanie. Doświadczenia te w wielu przypadkach pomagają interweniować w konflikt wcześniej i skutecznie, zapobiegając jego eskalacji. Przekazywane poprzez warsztaty mediacyjne wartości i umiejętności sprzyjają rozwijaniu poprawnych relacji międzyludzkich, ograniczając stosowanie konfrontacyjnych i destrukcyjnych metod rozwiązywania sporów, charakteryzujących się przemocą. Zastosowanie mediacji w środowisku szkolnym może przebiegać dwutorowo.

Po pierwsze, może ona być stosowana jako metoda rozwiązywania konfliktów pomiędzy dorosłymi uczestnikami tego środowiska, zgodnie z podstawowymi zasadami sztuki mediacyjnej. Po drugie, po przeprowadzeniu w szkole treningu mediacyjnego dla uczniów z zakresu mediacji rówieśniczej, przez przygotowanie samych uczniów do roli mediatora można zaangażować młodzież do samodzielnego rozwiązywania konfliktów poprzez wzajemną pomoc. Liczne badania dotyczące skuteczności tego modelu mediacji wskazują na jego wysoką efektywność. Prowadzone także w Polsce programy mediacyjne w różnego rodzaju środowiskach edukacyjno-wychowawczych (szkoły, ogniska pracy pozaszkolnej, placówki opiekuńczo-wychowawcze) potwierdzają dużą skuteczność tej metody w kształtowaniu kompetencji społecznych i ograniczaniu przemocy. Programy te można zatem traktować jako formę profilaktyki przemocy, a także formę edukacji promującą świadome kształtowanie relacji rówieśniczych,

³⁶ E. Kobylecka, *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Kraków 2005, s. 89.

³⁷ C. Day, *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy*, Gdańsk 2008, s. 29 i nast.

³⁸ Zob.: „Children’s Creative Response to Conflict” (CCRC) [cel: zredukowanie poziomu agresji w szkołach]; „Conflict Management Program”, 1982; „Conflict Creatively Program” (RCCP) (by Linda Lantieri).

³⁹ D. Goleman, *op. cit.*

a szerzej społecznych, zwłaszcza w sytuacjach trudnych, wymagających szczególnych umiejętności osobistych i społecznych.

Podsumowanie

Podsumowując zawarte w powyższym opracowaniu rozważania o możliwości zastosowania mediacji jako metody zapobiegania przemocy, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na to, w jakich przypadkach, okolicznościach i na jakich warunkach metodę tę można zastosować w sposób efektywny. Istotnymi warunkami, o które należy zadbać wdrażając mediacje do systemu zapobiegania przemocy, są w pierwszej kolejności: względna równowaga sił pomiędzy stronami konfliktu, wysokie kompetencje mediatora oraz odpowiednia procedura diagnostyczna na okoliczność przemocy. Biorąc pod uwagę specyfikę sytuacji, w których występuje przemoc, trzeba pamiętać, że udział w postępowaniu mediacyjnym nie może narażać żadnej ze stron na zagrożenia fizyczne. Przed zaproponowaniem tej procedury należy, o ile to możliwe, na spotkaniach indywidualnych poznać sytuację pod kątem występowania przemocy, jej natężenia, formy oraz wpływu na podejmowanie decyzji. W przypadku mediacji szkolnych należy precyzyjnie określić sposób kwalifikowania przypadków do postępowania mediacyjnego, zarówno w mediacjach tradycyjnych, jak i rówieśniczych, wpisując mediacje w dotychczasowy obowiązujący sposób rozwiązywania konfliktów na terenie szkoły.

Mediator podejmując mediację w sytuacji występowania przemocy, powinien być szczególnie uwrażliwiony na symptomy jej obecności, takie jak: próby zdominowania dyskusji, milczenie, wywieranie presji na stronę przeciwną czy dyskredytowanie jej. Tylko profesjonalne przygotowanie i doświadczenie mediatora umożliwi w takich przypadkach dobranie odpowiednich narzędzi mediacyjnych do poprowadzenia właściwie procesu naprawczego. Przemoc można zatem traktować jak inne kwestie sporne i pracować z nią, pamiętając jednocześnie o podstawowych zasadach funkcjonowania człowieka doświadczającego przemocy, jak i koniecznych zabezpieczeniach. Niewątpliwie zaletami mediacji mogą być otwarte odniesienie się do kwestii przemocy poprzez nazwanie jej, ponieważ to zaakceptowanie stanu rzeczy takim, jakim jest, staje się podstawą do rozpoczęcia działań naprawczych. Proces ten staje się zatem otwarciem drogi do skorzystania częstokroć z pomocy innych specjalistów, a dzięki czynnemu zaangażowaniu osób uwikłanych w relację może być początkiem wypracowania nowej tożsamości autonomicznej jednostki, a w przypadku ofiary do przywrócenia zdolności do decydowania o własnym losie, odzyskania kontroli nad sytuacją i bronięcia swoich racji.

Mediacja może być wykorzystywana zarówno jako metoda doraźnego rozwiązywania konfliktów i łagodzenia skutków przemocy, jak i być, poprzez

oddziaływanie edukacyjne, formą zapobiegania eskalacji konfliktów i przemocy. Mając na uwadze opisane wcześniej zagrożenia wypływające z zastosowania tej metody, tj. zła ocena odnośnie do kwalifikacji danego przypadku do postępowania mediacyjnego, niewłaściwy dobór strategii mediacyjnej czy brak kompetencji mediatora, należy tym bardziej wnikliwie rozważać, czy w sytuacji przemocy mediacja może być przydatnym narzędziem, czy też nie. Umieszczenie mediacji w szerokim systemie pomocy osobom doświadczającym przemocy w różnych środowiskach umożliwia uzyskanie kompleksowego ich wsparcia w trudnej sytuacji. Przy odpowiednim wdrożeniu tego modelu pracy z konfliktem, mediacja może stać się czynnikiem kształtującym kulturę i świadomość prawną obywateli⁴⁰, a także okazją do kształtowania kompetencji osobistych i społecznych, a poprzez to przyczyniać do zapobiegania przemocy.

Bibliografia

- Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, red. M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowska, Warszawa 2008.
- Bieńkowska E., *Europejski Trybunał Sprawiedliwości o mediacji w sprawach przemocy w rodzinie*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 4, s. 65–72.
- Christie N, *Conflicts as Property*, [w:] *W kręgu kryminologii romantycznej*, red. M. Fajst, M. Płatek, Warszawa 2004.
- Cichła J., *Mediacja w sprawach przemocy domowej*, „Praca Socjalna” 2007, nr 6, s. 32–39.
- Deutsch M., *Wychowanie dla pokoju*, „Nowiny Psychologiczne” 1996, nr 4, s. 5–21.
- Doherty N., Guyler M., *Mediacja i rozwiązywanie konfliktów w pracy*, Warszawa 2010.
- Fisher R., Ury W., *Dochodząc do tak. Negocjowanie bez poddawania się*, Warszawa 2000.
- Fuszara M., *Rodzina w sądzie*, Warszawa 1994.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 1997.
- Hauk D., *Łagodzenie konfliktów w szkole i w pracy z młodzieżą*, Kielce 2006.
- Herrman M.S., Hollett N., Gale J., Foster M., *Defining Mediator Knowledge and Skills*, „Negotiation Journal”, April 2001, s. 139–153.
- Honeyman Ch., Goh B.Ch., Kelly L., *Skill is Not Enough: Seeking Connectedness and Authority in Mediation*, „Negotiation Journal”, October 2004, s. 489–511.
- Klaus W., *Wykorzystanie sprawiedliwości naprawczej w zapobieganiu przemocy rówieśniczej w szkole*, [w:] *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 334–359.
- Kobyłecka E., *Nauczyciel wobec współczesnych zadań edukacyjnych*, Kraków 2005.
- Konferencja naukowa „Przemoc w rodzinie – publiczna tajemnica czy publiczny problem”, red. D. Krzysztoń, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Łódź 2004.
- Kovach K., Love L.P., *Evaluative Mediation is an Oxymoron*, „Alternatives” 1994, Vol. 14, No. 31.
- Larsson L., *Porozumienie bez przemocy w mediacjach. Jak być trzecią stroną w konflikcie*, Warszawa 2009.

⁴⁰ A. Rekas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2004, s. 17.

- Lewicka A., *Empatyczny mediator efektywnym „rozjemcą”?*, „Opieka, Wychowanie, Terapia. Pismo metodyczno-teoretyczne poświęcone problemom profilaktyki społecznej i resocjalizacji” 2005, t. 1–2 (61–62), s. 32–33.
- Lewicka A., *Mediacja szkolna szansą zredukowania konfliktów międzyludzkich*, www.metis.pl (05.12.2013).
- Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morka, Warszawa 2009.
- Moore Ch.W., *Mediacje – praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2009.
- Nolting H.-P., *Jak zachować porządek w klasie*, Gdańsk 2008.
- Piechota G., *Szkoła w kryzysie versus media*, Warszawa 2010.
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.
- Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*, red. S.L. Stadniczek, Opole 2006.
- Przybyła-Basista H., *Akceptacja mediacji jako formy rozwiązywania konfliktów rodzinnych*, „Chowanna” 2011, t. 2 (37) [Psychologia a prawo. Płaszczyzny teoretyczne i aplikacyjne (związki i różnice), red. J.M. Stanik].
- Przybyła-Basista H., *Rola mediacji i negocjacji w profilaktyce przemocy*, „Chowanna” 2000, t. 3. [Psychologia. Badania i aplikacje, red. J.M. Stanik], s. 49–65.
- Przybyła-Basista H., *Zastosowanie mediacji i negocjacji w profilaktyce przemocy i promocji współdziałania*, www.metis.pl [05.12.2013].
- Riskin L., *Understanding Mediator’s Orientations, Strategies and Techniques: A Grid For the Perplexed*, „Harvard Negotiation Law Review” 1996, Vol. 1.
- Rogers B., *Trudna klasa. Opanować, wychować, nauczyć*, Warszawa 2006.
- Rosenberg M.B., *Edukacja wzbogacająca życie*, Warszawa 2006.
- Rozwiązywanie konfliktów – teoria i praktyka*, red. M. Deutsch, P.T. Coleman, Kraków 2005.
- Silvera D., *Mediacja w kształceniu dorosłych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych. Kwartalnik Naukowo-Metodyczny” 2006, t. 2, s. 91–95.
- Sprawiedliwość naprawcza. Idea – Teoria – Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajst, Warszawa 2005.
- Tabernacka M., *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Warszawa 2009.
- Wall J.A., Dunne T.C., *Mediation research: a current review*, „Negotiation Journal”, April 2012, s. 217–244.
- Wojnarowska A., *Kompetencje komunikacyjne nieletnich*, Lublin 2013.